

HALINA SZULCE

PROFESOR ZBIGNIEW ZAKRZEWSKI - TWÓRCA POZNAŃSKIEGO OŚRODKA NAUKOWEGO EKONOMIKI HANDLU

Próba przybliżenia dorobku naukowego profesora Zbigniewa Zakrzewskiego jest trudna z kilku powodów. Ów dorobek jest obszerny, obejmujący kilkaset pozycji, a przy tym różnorodny i wszechstronny, świadczący o niezwykłym intelekcie i osobowości profesora. Jest to dorobek w znacznym stopniu oryginalny i twórczy, pozwalający systematyzować wiedzę i tworzyć zręby teorii, w szczególności teorii handlu. Jest wreszcie dorobkiem zespołowym, poprzez który widać rękę mistrza kierującego zespołem swoich uczniów i współpracowników. Nie mogąc oddać całego bogactwa spuścizny naukowej Profesora, spróbuję zarysować jedynie te osiągnięcia, które zapisały się w najbardziej widoczny sposób w rozwoju nauk ekonomicznych.

Przemyślenia i badania naukowe profesora Z. Zakrzewskiego wpływały i wzbogacały teorię ekonomii i wiedzę o prawidłowościach procesów gospodarczych. Szczególnie doniosłe są osiągnięcia Profesora w objaśnianiu istoty Wymiany i sformułowaniu teorii handlu¹. Był on niewątpliwie twórcą oryginalnej teorii handlu oraz założycielem i mistrzem poznańskiej szkoły w tej dziedzinie². Teoria ta wpływała z wieloletnich badań i przemyśleń dotyczących istoty i funkcjonowania handlu. Olbrzymia dbałość o poprawność metodologiczną, rzetelność i uczciwość badacza, które cechowały Profesora powodują, iż jego dzieła mają wartość ponadczasową, są mocno osadzone w ogólnej teorii ekonomii, a tok prowadzonego w nich wywodu jest spójny jasny.

Podejmując wieloletnie studia nad teorią handlu Profesor rozpoczął od Uporządkowania i usystematyzowania podstawowych pojęć związanych z handlem oraz od bardzo głębokich studiów historii myśli ekonomicznej,

Badania te zaowocowały wieloma publikacjami powstającymi jakby na marginesie prowadzonego dzieła podstawowego. Efektem tych prac było określenie społecznych warunków istnienia handlu oraz sformułowanie pełnej metodologicznie poprawnej teorii funkcji handlu. Wspomniana teoria została oparta na dostrzeganiu obiektywnych rozbieżności między dwoma Kładami masy towarowej: początkowym — oznaczającym ukształtowanie podaży końcowym — oznaczającym ukształtowanie popytu. Wyrównanie tych zbieżności, a tym samym wyrównanie podaży z popytem może się odbywać zgodnie z poglądami reprezentowanymi w tej teorii właśnie dzięki wy-

¹ Z. Zakrzewski, *Wstęp do teorii handlu wewnętrznego*, PWN, Warszawa, 1969.

² Por. T. Kramer, *Rozwój nauk handlowych w Polsce Ludowej - rola i miejsce ośrodka poznańskiego*, Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny 1980, z. 3, s. 183-190.

konywaniu przez handel określonych funkcji. Profesor w swej teorii handlu dał także jednoznaczne i udokumentowane argumenty pozwalające zaliczyć handel do działalności w szczególnym sensie produkcyjnej.

Przekonywująco sformułowana teoria handlu stała się wzorcem dla licznego grona uczniów i współpracowników Profesora, którzy w swych badaniach i rozważaniach na niej się opierali. Wokół profesora Zakrzewskiego - Mistrza — skupiało się nie tylko grono uczniów i pracowników macierzystej uczelni, lecz także liczna rzesza współpracowników z różnych ośrodków akademickich i zawodowych w kraju. Szkoła zatem, którą stworzył profesor Zakrzewski, miała zasięg nie tylko lokalny, ale była wyraźnie postrzegana i powoływana przez ekonomistów z nią nie związanych³. Istotnym elementem charakteryzującym prace tej szkoły jest poprawność metodologiczna, opierająca się na głębokiej znajomości ekonomii i metod logicznego wnioskowania.

Godnym podkreślenia rysem twórczości Profesora było Jego zainteresowanie przestrzennym widzeniem zjawisk i procesów zachodzących w sferze wymiany⁴. W twórczości profesora Zakrzewskiego poczesne miejsce zajmują problemy funkcjonowania rynku⁵. Badania w tym zakresie są powiązane z rozważaniami nad ogólnym systemem polityki gospodarczej, a w szczególności rynkowej⁶. W dociekaniach Profesora polityka owa jawi się jako zwarty system, składający się z celowo uporządkowanych elementów. Jej działanie sprowadza się do uruchomienia procesów decyzyjnych umożliwiających funkcjonowanie mechanizmu rynkowego i powstanie właściwych struktur rynku. Z tego punktu widzenia opisywana polityka rynkowa i jej instrumenty nie są wyłącznym tworem gospodarki scentralizowanej, lecz mają walor użyteczności również w systemie rynkowym. Zresztą zagadnienia celowości i zakresu interwencjonizmu w mechanizm gospodarczy pojawiały się również wielokrotnie w badaniach Profesora.

W bogatym dorobku profesora Zbigniewa Zakrzewskiego znaczące miejsce zajmują publikacje dotyczące ciągle nie rozstrzygniętego zagadnienia efektywności handlu, jej determinant i sposobów pomiaru. Profesor uważał, że efektywności ekonomicznej handlu nie można rozpatrywać w oderwaniu od całej problematyki efektywności ogólnospołecznej tej dziedziny gospodarki. Zaproponował konsekwentnie, by efektywność handlu mierzyć pośrednio stopniem realizacji zadań związanych z wykonywaniem przez handel podstawowych funkcji. Do zaproponowanego zestawu mierników wprowadził dodatkowo takie elementy, jak czas i przetrzeń. Oryginalna koncepcja istoty i pomiaru efektywności handlu, stworzona przez profesora Zakrzewskiego, jest często powoływana w rozważaniach wielu ekonomistów.

Trudno nie wspomnieć, że na marginesie szeroko zakrojonych badań Profesor publikował wiele prac związanych z właściwą metodyką wykładów,

³ Por. np. J. Dietl, *Informacje i badania marketingowe jako podstawa podejmowania decyzji*, Kucn wniczy, *Ekonomiczny i Socjologiczny* 1980, z. 3, s. 229.

⁴ Z. Zakrzewski, *Obrót towarowy w ujęciu przestrzennym*, PTPN-PWN, Poznań 1962.

⁶ To zainteresowanie profesora Z. Zakrzewskiego zostało zaszczerpione jego uczniom i współpracownikom. Przykładem tej grupy prac jest zamieszczony w niniejszym zeszycie artykuł M-Sławińskiej i B. Pilarczyk *Funkcje handlu - spojrzenie porównawcze*.

⁶ Z. Zakrzewski, *Cele i przesłanki polityki rynkowej*, Poznań 1980; Z. Zakrzewski, B. Pilarczyk, *Polityka rynkowa i jej instrumenty*, Warszawa 1981.

seminariów i innych zajęć dydaktycznych. Młodzi ekonomiści rozpoczynając badania powszechnie sięgali i sięgają po publikację pióra profesora Zakrzewskiego pt. *O pracy doktorskiej w naukach ekonomicznych*⁷.

Znaczna część twórczości Profesora, mającego historyczne pasje podbudowane solidną i głęboką wiedzą z tego zakresu, dotyczyła Poznania, ukochanego miasta, w którym przeżył swe twórcze, bogate życie, a także Wielkopolski. Profesor był niestrudzonym popularyzatorem wiedzy o Poznaniu, dostrzegając jego piękno, ukazując jego rolę i znaczenie w kulturze polskiej. W ostatnich dziesięciu latach swego życia Profesor opublikował szereg książek, poprzez które jego nazwisko na trwałe związało się z historią Poznania⁸.

⁷ Patrz także R.Gałecki *Rozwój nauczania akademickiego w zakresie dyscyplin handlowych w Poznaniu*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1980, z. 3, s. 291.

⁸ *Ulicami mojego Poznania*, Poznań 1985; *Wspominam Poznań*, Poznań 1986; *Urbanistyka i architektura na przykładzie miasta Poznania*, Poznań 1986; *Praca organiczna pod zaborem pruskim*, Poznań 1986; *Powszechna Wystawa Krajowa w Poznaniu*, Poznań 1988; *Rok 1919 w Poznaniu*, Poznań 1988; *Wielkopolskie w kulturze polskiej* Biblioteka "Kroniki Wielkopolskie", Poznań 1992.

BOGNA PILARCZYK, MARIA SŁAWIŃSKA

FUNKCJE HANDLU - SPOJRZENIE PORÓWNAWCZE

W rozważaniach nad rozwojem nauki o handlu duże zainteresowanie wywołuje sposób objaśniania istoty oraz cech szczególnych tego, co stanowi przedmiot badań tej nauki. Wśród różnorodnych ujęć ważne miejsce zajmują te, które ustalenia ogólnych prawidłowości objaśniających i porządkujących całości kształt przejawów istotnie związanych z handlem wywodzą z realizowanych przezeń funkcji. Podejście to można uznać za jedną z podstaw teoretycznych ekonomiki handlu. Zyskało ono wielu zwolenników. Wyrazem tego jest bogaty dorobek literatury ekonomicznej w zakresie różnych ujęć systemów funkcji handlu¹. Rozważania tego rodzaju podejmowali zwłaszcza ekonomiści poznańscy związani ze szkołą Zbigniewa Zakrzewskiego. Można przyjąć, że wyodrębnienie funkcji ma duże znaczenie zarówno dla wyjaśnienia istoty handlu, jak i z metodologicznego punktu widzenia, tj. możliwości badania stopnia realizacji tych funkcji w różnych przekrojach.

Przedmiotem artykułu będzie analiza porównawcza wybranych systemów funkcji handlu występujących w literaturze polskiej i niemieckiej.

Podstawę wyodrębnienia funkcji handlu w przyjętych do analizy podejściach badawczych stanowią istniejące obiektywnie rozbieżności między podażą a popytem lub "rodzaje aktywności", jakie wynikają z zajmowanego przez handel miejsca między sferą produkcji a sferą konsumpcji. Warto w tym miejscu podkreślić, że funkcję rozumieć należy jako rolę rzeczywiście spełnianą przez określony element jakiejś całości, w której części są między sobą zależne². Funkcję charakteryzuje trwałość, częstość, powtarzalność, zależność od innych funkcji³.

Przechodząc do przedstawienia poszczególnych ujęć funkcji handlu należy zaznaczyć, że za twórcę pierwszego, podstawowego systemu funkcji handlu uznaje się austriackiego ekonomistę L. Oberparleitera⁴. W opracowanej przez niego teorii handlu (1918 r.) występuje sześć funkcji:

1. **Funkcja przestrzenna**, oznaczająca pokonywanie różnic przestrzennych między wytwórczością a konsumpcją czy zapotrzebowaniem ze strony produkcji. Jej przejawem jest poszukiwanie odpowiedniego partnera transakcji i przemieszczanie towarów w przestrzeni.
2. **Funkcja czasowa**, polegająca na znalezieniu odpowiedniego rynku "w czasie", czyli dokonywanie transakcji po najniższych cenach zakupu

¹ Por. R. Gumbel, *Handel, Markt und Ökonomik*. Wiesbaden 1985, s. 93 - 97.

² *Mały słownik terminów i pojęć filozoficznych*, Warszawa 1983, s. 119.

³ H. Marre, *Funktionen und Leistungen des Handelsbetriebes*, Westdeutscher Verlag, Köln und Opladen 1960, s. 4.

⁴ L. Oberparleiter, *Funktionen und Risiken des Warenhandels*, 2 wyd., Wien 1955.

Klasyfikacja funkcji handlu

Autor	Funkcje	"Towarowe"			Pokonywania rozbieżności		Pozostałe	Podstawa wyodrębnienia funkcji
		rodzaj towaru	ilość	asortyment	jakość	w czasie		
Z. Zakrzewski	<ul style="list-style-type: none"> - uzgadnianie przedmiotu transakcji, - oddziaływanie na producentów i konsumentów, - informowanie wytwórców i nabywców, - organizowanie targów, giełd 	<ul style="list-style-type: none"> - ustalanie wielkości pojedynczych partii dostaw, - łączenie lub dzielenie dostaw, - dozowanie, mierzenie, pakowanie 	<ul style="list-style-type: none"> - zamiana asortymentu produkcyjnego w handlowy, - tworzenie zestawów asortymentowych 		<ul style="list-style-type: none"> - magazynowanie towarów, - przerób handlowy 	<ul style="list-style-type: none"> - przesuwanie towarów w przestrzeni, - wyszukiwanie dostawców i odbiorców, - organizowanie przebiegów i przewozów towarów 		<p>obiektywnie istniejące rozbieżności między układem początkowym i końcowym masy towarowej</p>
J. Dietl	<p style="text-align: center;">Funkcja dystrybucyjna</p> <ul style="list-style-type: none"> - zawieranie umów kupna-sprzedaży, - pobudzanie popytu i aktywne oddziaływanie na rynek, - informowanie konsumentów i producentów 	uzgadnianie ilości i wartości		tworzenie różnych użyteczności dla pośrednich i końcowych odbiorców, a także dla dostawców (asortyment, forma sprzedaży)	zabezpieczanie i kontrola zapasów	przesuwanie towarów stanowi element funkcji dystrybucyjnej oraz funkcji tworzenia różnych użyteczności (użyteczność miejsca)	<ul style="list-style-type: none"> - redystrybucja dochodu społecznego i dochodów ludności, - wzrostotwórcza, cywilizacyjna i kulturowa 	brak wyraźnego określenia podstaw
L. Oberparleiter	reklama (pobudza popyt, tworzy kontakt)	łączenie lub dzielenie masy towarowej		przekształcanie asortymentu oraz sortowanie towarów według stopnia jakości	<ul style="list-style-type: none"> - m.in. wybór towarów po najniższej cenie zakupu i najwyższej cenie sprzedaży (poprzez magazynowanie), - kredytowa (związana z kształtowaniem należności) 	poszukiwanie odpowiedniego partnera rynkowego i przemieszczanie towarów	ryzyka	rodzaj aktywności handlu, zakres zadań
R. Seyffert	"urząd maklera" (tworzenie rynku, obrona interesów i doradztwo)	uzgadnianie ilości	tworzenie asortymentu odpowiadającego potrzebom	dbanie o jakość	<ul style="list-style-type: none"> - magazynowanie, składowanie, - dyspozycja, - funkcja kredytowa, - funkcja wyrównywania cen 	przemieszczanie towarów w przestrzeni		rodzaj aktywności handlu, zakres zadań
H. Buddeberg	<ul style="list-style-type: none"> - tworzenie kontaktu, - informowanie producentów i konsumentów 	łączenie lub dzielenie partii towarów	grupowanie asortymentu towarowego zgodnie z zapotrzebowaniem odbiorców	uszlachetnianie towarów (działalność dodatkowa, oddziaływanie na cechy fizyczne towaru)	magazynowanie towarów	przesuwanie towarów z miejsca produkcji do miejsca konsumpcji	doradcza	podział funkcji wg stopnia doskonałości rynku

Źródło: opracowanie własne.

i po najkorzystniejszych cenach sprzedaży. Pokonywanie różnic w czasie między produkcją a konsumpcją odbywa się poprzez magazynowanie towarów.

3. **Funkcja ilościowa**, sprowadzająca się do wyrównywania rozbieżności między wielkością oferty sprzedaży ze strony produkcji a wielkością spożycia.
4. **Funkcja jakościowa**, polegająca na tworzeniu asortymentu handlowego z punktu widzenia popytu.
5. **Funkcja kredytowa**, rozumiana jako pokonywanie rozbieżności, niezgodności dotyczących możliwości płatniczych partnerów wymiany.
6. **Funkcja reklamy**, polegająca na podnoszeniu psychicznej gotowości partnerów wymiany do dokonania transakcji.

Każdej z tych sześciu funkcji odpowiada - według Oberparleiters - funkcja ryzyka, będąca rezultatem niepewności i oczekiwania.

Ekonomistą, który wniósł znaczny wkład w rozwój teorii funkcji handlu, M. R. Seyffert⁵, który w 1951 r. za główną funkcję handlu uznał wykonywanie obrotu. Ogół funkcji handlu wywodzących się z tej podstawowej ujął on w trzech grupach, w ramach których wyszczególnił łącznie 8 funkcji:

A. Funkcje pokonywania rozbieżności

- 1) w przestrzeni (funkcja transportu),
- 2) w czasie, funkcja magazynowania, funkcja dyspozycji (pokonywanie rozbieżności w czasie w interesie dostawców),

funkcja kredytowa (pokonywanie rozbieżności w czasie między zakupem

^a Płatnością),

- 3) w zakresie wyrównywania cen;

^b Funkcje towarowe

- 4) ilościowa (wyrównywanie różnic co do ilości),
- 5) jakościowa (zabiegi dokonywane na towarach),
- 6) asortymentowa (tworzenie asortymentu handlowego);

C Funkcje urzędu maklera (pośrednika)

- 7) tworzenie rynku,
- 8) ochrony interesów stron i doradztwa.

System funkcji handlowych opracowany w 1959 r. przez H. Buddeberga⁶ zbudowany został na schemacie funkcji R. Seyfferta. Buddeberg wybrał jako kryterium podziału funkcji handlu stopień doskonałości rynku. Wyróżnił na tej podstawie dwie grupy funkcji handlu:

- funkcje związane z wykonywanym obrotem (przestrzeń, czas, ilość, jakość), które są w pełni niezależne od stopnia doskonalenia rynku;
- funkcje, które służą do osiągnięcia dostatecznej przejrzystości rynku i są zależne od stopnia jego doskonałości. Do nich zaliczył funkcje kontaktu, informacji, doradztwa i grupowania asortymentu.

Zdaniem H. Buddeberga, przedsiębiorstwo handlowe dokonuje odpowiedniego wyboru niezbędnych w danych warunkach funkcji i tworzy pewną ich

⁵ R. Seyffert, *Wirtschaftslehre des Handels*, 3 wyd. Köln und Opladen 1957, s. 9.

⁶ H. Buddeberg, *Betriebslehre des Binnenhandels*, Wiesbaden 1959, s. 24.

kombinację. Decyzję o określeniu rodzaju funkcji handlowych, intensywności ich wykonywania, uznał za bazową. Każde przedsiębiorstwo handlowe ma do rozwiązania problem decyzyjny, który sprowadza się do odpowiedzi na pytanie, czy samo wykona wszystkie funkcje handlu czy też przeniesie niektóre z nich na innych uczestników rynku. Podział funkcji handlowych traktować można jako możliwość racjonalizacji pracy w handlu. Należy jednak pamiętać o tym, że są pewne granice podziału funkcji handlu. Gdy ma miejsce zrzeczenie się określonych funkcji w zbyt dużej części, powstaje niebezpieczeństwo wyłączenia danego przedsiębiorstwa handlowego z rynku⁷.

W literaturze polskiej pierwszą całościową teorię funkcji handlu przedstawił w 1969 r. Zb. Zakrzewski⁸. Jak dotychczas, stanowi ona w naszym piśmiennictwie najbardziej zwarty, uporządkowany zbiór twierdzeń ogólnych wskazujących na obiektywną konieczność istnienia handlu i realizowania przezeń określonych funkcji. Za warunki konieczne istnienia handlu Zb. Zakrzewski uznał: istnienie celowo produkowanych na zbyt nadwyżek produkcji, pojawienie się pieniądza i spełnienie przezeń wszystkich funkcji oraz zorganizowanie działalności w sferze wymiany. Istnienie obiektywnych rozbieżności między podażą towarów i usług a zapotrzebowaniem na nie ze strony ostatecznych nabywców stanowi podstawową przesłankę wykonywania szeregu funkcji przez wyspecjalizowany aparat, jakim jest handel. Jako podstawę teoretyczną dla wyodrębnienia funkcji przyjął koncepcję dwóch układów masy towarowej - początkowego i końcowego, między którymi rozwija się wyspecjalizowana działalność handlu. Układ początkowy masy towarowej to aktualne, fizyczne ukształtowanie dóbr materialnych oferowanych przez producentów na sprzedaż, a układ końcowy masy towarowej to aktualne, fizyczne ukształtowanie efektywnego popytu u ostatecznych odbiorców. Między tymi układami występują rozbieżności o charakterze obiektywnym. Są one bowiem rezultatem ogólnych prawidłowości rządzących procesami wytwarzania i podziału. Zbiory dóbr zaliczanych do układów początkowego i końcowego nie zgadzają się ze sobą pod względem uporządkowania: rodzajowego, czasowego, przestrzennego, ilościowego i asortymentowego. Działalność handlu sprowadza się w myśl tej teorii do wykonywania funkcji polegających na bieżącym wyrównywaniu wspomnianych rozbieżności. Wśród nich wyodrębniono następujące funkcje:

- 1) uzgadniania struktury rodzajowej towarów,
- 2) kierowania ruchem towarów w czasie,
- 3) kierowania ruchem towarów w przestrzeni,
- 4) kształtowania pojedynczej partii towarów,
- 5) kształtowania struktury asortymentowej.

Własną oryginalną koncepcję funkcji handlu przedstawił także w 1991 r. J. Dietl⁹, Wyróżnił on jedną zagregowaną funkcję podstawową, którą nazwał dystrybucyjną. Obejmuje ona swym zakresem wszystkie czynności związane bezpośrednio z towarem i wyraża się w doprowadzeniu do zawar-

⁷ B. Fali, J. Wolf, *Handelsbetriebslehre*, Landsberg a. L. 1988, s. 44.

⁸ Zb. Zakrzewski, *Wstęp do teorii handlu wewnętrznego*, PWN, Warszawa 1969.

⁹ J. Dietl, *Handel we współczesnej gospodarce*, PWE, Warszawa 1991.

cia umowy kupna-sprzedaży i jej realizacji. W następstwie tego handel przyczynia się do uzgadniania struktury rodzajowej produktów oraz ich wartości i ilości. Realizacja tej funkcji nie jest — zdaniem J. Dietla — jedyną *differentia specifica* handlu. Wymienia on jeszcze sześć funkcji pochodnych, takich jak: tworzenie różnych użyteczności zarówno dla odbiorców, jak i dostawców; zabezpieczenie i kontrola zapasów towarów; przekazywanie informacji rynkowych; pobudzanie popytu przez aktywne oddziaływanie na rynek; redystrybucja dochodu społecznego, a szczególnie dochodów ludności; wzrostotwórcza i cywilizacyjno-kulturowa funkcja handlu.

Zestawiając prezentowane w literaturze różnorodne ujęcia funkcji handlu można wyraźnie wyodrębnić trzy ich grupy: funkcje związane z towarem ("towarowe"), funkcje związane z pokonywaniem rozbieżności w czasie i przestrzeni oraz pozostałe funkcje (por. zestawienie 1). Szczególny charakter ma zaliczana do grupy "towarowych" funkcja uzgadniania struktury rodzajowej towarów¹⁰. Zb. Zakrzewski uważał ją za najważniejszą, przyjmując za podstawę uporządkowania wszystkich funkcji przechodzenie od tego, co pierwotne i ogólne, do tego, co pochodne i szczegółowe. Wychodził bowiem z założenia, że trzeba najpierw mieć do czynienia z konkretnym dobrem po to, by z kolei zająć się wyrównywaniem dalszych rozbieżności. Realizując tę funkcję handel oddziałuje na odbiorców, nakłaniając ich do zaakceptowania przygotowanej oferty oraz na wytwórców, by podjęli produkcję oczekiwanych na rynku towarów. W ramach tej funkcji dokonuje się też uzgodnienia dostaw co do rodzaju towarów oraz nawiązywania kontaktów między producentami, pośrednikami i ostatecznymi nabywcami. Nieco inaczej funkcję tę ujmuje J. Dietl, określając ją mianem funkcji dystrybucyjnej i włączając w jej zakres także uzgodnienia co do ilości i wartości dostaw¹¹. W literaturze niemieckiej czynności zmierzające do uzgodnienia struktury rodzajowej podaży i popytu (w części realizowanej przez handel) określane są jako funkcja "urzędu maklera" (u. R. Seyfferta) lub jako funkcja kontaktu (u H. Buddeberga). Do czynności realizowanych w ramach tej funkcji należałoby włączyć informowanie sfery produkcji o potrzebach konsumentów oraz nabywców o cechach towarów, ich jakości oraz dostępności wyprodukowanych dóbr. Czynności te ujmowane są niekiedy jako odrębna funkcja (np. przez J. Dietla czy H. Buddeberga). Istotne znaczenie mają także działania związane z pobudzaniem popytu, aktywnym oddziaływaniem na rynek (J. Dietl), prowadzeniem reklamy (L. Oberparleiter), a także ułatwieniem kontaktów między sprzedającymi i kupującymi oraz z ochroną interesów stron zawierających transakcje kupna-sprzedaży (R. Seyffert, H. Buddeberg). Funkcja ta ma podstawowe znaczenie dla ukształtowania stosunków rynkowych - zasadniczy akcent, po uzgodnieniu przedmiotu transakcji spoczywa na negocjowaniu, informowaniu, zawieraniu umów itp. Właściwa realizacja tej funkcji wymaga marketingowej orientacji handlu typowej dla gospodarki rynkowej. W systemie nakazowo-rozdzielczym handel wykonuje tę funkcję w ograniczonym zakresie. Wynika to m.in. z centralnej alokacji

¹⁰ Zb. Zakrzewski, *Wstęp do teorii handlu wewnętrznego*, PWN, Warszawa 1969, s. 117 - 128.

¹¹ J. Dietl, *Handel we współczesnej gospodarce*, PWE, Warszawa 1991, s. 10.

zasobów gospodarczych i środków konsumpcji oraz faktu, że rozmiar i struktura produkcji określane są przez pozarynkowe sposoby alokacji (np. plan, decyzje administracyjne itp.).

Dalsze funkcje koncentrują się raczej wokół przedmiotu wymiany, a więc towaru. Funkcja "ilościowa" wyjaśniana jest jako kształtowanie przez handel pojedynczej partii dostaw (Zb. Zakrzewski), albo zabiegi zmierzające do łączenia lub dzielenia masy towarowej (L. Oberparleiter). Realizowanie przez handel tej funkcji sprowadza się w zasadzie do wykonywania szeregu zabiegów fizycznych na masie towarowej, takich jak dozowanie, ważenie, mierzenie, pakowanie itp., mających na celu przekształcenie wielkości pojedynczej partii dostaw zgodnie z oczekiwaniami ostatecznych odbiorców.

Rozbieżności między ugrupowaniem towarów opuszczających sferę produkcji a zapotrzebowaniem na nie wywołują potrzebę dokonywania odpowiednich **przekształceń** tzw. **asortymentu** "produkcyjnego" w asortyment "handlowy" uwzględniający różne związki substytucji i komplementarności w sferze popytu. Określone rodzaje towarów zakupuje się w różnych gałęziach przemysłu i łączy w celu utworzenia jednolitego asortymentu (najczęściej branżowego), który odpowiada danemu kierunkowi zapotrzebowania. Niekiedy zachodzi także konieczność wykonywania zabiegów odwrotnych. Zb. Zakrzewski uważał, że dla realizacji tej funkcji niezbędne okazują się z jednej strony określone wyżej czynności, a z drugiej — pewne racjonalne rozwiązania w sferze obrotu o charakterze organizacyjno-technicznym (np. odpowiednie przystosowanie sieci handlowej: sklepy uniwersalne i wyspecjalizowane). W wysoko rozwiniętej gospodarce rynkowej duża zmienność gatunków i odmian różnorodnych dóbr oraz bogactwo asortymentu powodują znaczny stopień trudności realizacji tej funkcji, a także potrzebę angażowania się wytwórców w proces dokonywanych przekształceń. W prezentowanych ujęciach zabiegi związane z kształtowaniem odpowiedniego, zgodnego z oczekiwaniami konsumentów zestawu asortymentowego towarów traktowane są jako jeden z elementów funkcji **jakościowej** (np. u L. Oberparleitiera czy J. Dietla). Obejmuje ona te wszystkie starania i zabiegi handlu, które mają na celu bądź to "uszlachetnianie" towarów, a więc podniesienie ich wartości użytkowej, bądź też utrzymanie odpowiedniej jakości (rozumianej w sensie technologicznym jako zachowanie określonych cech fizycznych towaru). Niekiedy funkcja ta traktowana jest bardzo szeroko, a jej realizacja zmierza do stworzenia różnych użyteczności dla pośrednich i końcowych odbiorców (J. Dietl) — obok wspomnianego wyżej wpływania na jakość, obejmuje ona także m.in. oferowanie towarów w odpowiedniej formie (forma sprzedaży) i w określonym systemie zapłaty czy też świadczenie różnorodnych usług towarzyszących transakcji kupna-sprzedaży.

Istnienie obiektywnych rozbieżności między czasem produkcji a czasem konsumpcji wywołuje potrzebę wykonywania szeregu czynności, w tym przede wszystkim magazynowania towarów, dla pokonania tych różnic. Wynikają one bądź to z niepokrywania się okresu wytworzenia dóbr (np. sezonowa produkcja rolna) z okresem ich zużycia lub spożycia (np. całoroczna konsumpcja artykułów żywnościowych), bądź też są rezultatem różnicy w czasie, jaki jest potrzebny do przygotowania oferty dla ostatecznych od-

biorców. Odmienne funkcję tę przedstawił L. Oberparleiter. Uznał on, że pokonywanie różnic w czasie oznacza wybór m.in. najniższych cen zakupu i najbardziej opłacalnych cen sprzedaży, co udaje się osiągnąć dzięki magazynowaniu towarów. Funkcja ta ujmowana jest także przez pryzmat właściwie prowadzonej gospodarki zapasami (por. J. Dietl¹²). Chodzi w niej o minimalizowanie zapasów towarowych przy równoczesnym zapewnieniu ciągłości sprzedaży i oczekiwanego przez końcowego użytkownika asortymentu towarów.

W systemie nakazowo-rozdzielczym w warunkach rynku nie zrównoważonego zapasy towarowe bądź to nadmiernie spadają, bądź to tworzą się zapasy trudno zbywalne. Często też obowiązek gromadzenia zapasów przenoszony jest na konsumenta, który zabezpiecza się z uwagi na brak ciągłości zaopatrzenia. W gospodarce rynkowej obserwujemy natomiast dążenie poszczególnych jednostek handlowych do racjonalizacji gospodarki zapasami, czyli dostosowania ich do wielkości i struktury popytu. Obok podstawowego przejawu tej funkcji, jakim jest magazynowanie towarów, handel wykonuje w jej ramach cały szereg czynności określanych w niektórych ujęciach mianem "przerobu handlowego", tj. sortowanie, klasyfikowanie, paczkowanie towarów itp. Mają się one przyczynić do zwiększenia użyteczności towarów dla pośrednich i końcowych odbiorców. Znajduje to swój wyraz w wartości dodanej przez handel do sprzedawanych produktów. Występuje znaczna zbieżność czynności wykonywanych w ramach tzw. przerobu handlowego z tymi, które wskazywane były jako właściwe dla realizacji funkcji "jakościowej" czy nawet ilościowej (np. paczkowanie towarów). W przypadku rynku zrównoważonego większość tych czynności wykonywanych jest przez producenta, natomiast w warunkach rynku sprzedawcy w znacznym stopniu przejmuje je na siebie handel.

Kolejną funkcją trwale związaną z aparatem pośrednictwa w obrocie towarowym jest funkcja pokonywania rozbieżności w przestrzeni. Miejsca produkcji nie pokrywają się przeważnie z miejscami konsumpcji, dlatego też musi nastąpić przemieszczenie dóbr w przestrzeni (na różne odległości i w różnych kierunkach geograficznych), aby stworzyć w odpowiednich punktach właściwą ofertę dla ostatecznych odbiorców. Istnieją zatem obiektywne powody dla działania aparatu gospodarczego, który wyręczając się w sensie wykonawczo-technicznym pracą transportu jako specjalista celowo kształtuje ruch towarów w przestrzeni. Realizując tę funkcję handel poszukuje na rynku odpowiednich partnerów, kształtuje przebiegi towarowe oraz organizuje przewozy ładunków. W warunkach rozwiniętej gospodarki rynkowej pojawiają się nowe organizacje gospodarcze podejmujące czynności związane z fizycznym przebiegiem towarów, tj. organizacją dostaw, spedycją (nazywa się je często "dystrybutorami" lub "spedytorami").

W grupie pozostałych funkcji zwracają uwagę wyodrębnione w koncepcji J. Dietla funkcje redystrybucji dochodu społecznego oraz dochodów ludności, także funkcje: wzrostotwórcza, cywilizacyjna i kulturalna. Wprawdzie - jak stwierdza sam autor - pierwsza z nich jest realizowana w gospodarce

¹² J. Dietl, *Handel we współczesnej gospodarce*, s. 9 - 10.

rynkowej w ograniczonym zakresie, druga — naszym zdaniem — związana jest raczej z rolą i zadaniami handlu niż z obiektywnymi rozbieżnościami między podażą a popytem uzasadniającymi podejmowanie określonych czynności.

Podkreślić natomiast należy wysuwaną przez L. Oberparleiterra funkcję ponoszenia ryzyka, która towarzyszy realizacji wszystkich poprzednich funkcji, a która jest rezultatem niepewności działania oraz zmienności zachowań podmiotów na rynku (szczególnie po stronie konsumpcji).

Z przeprowadzonej analizy porównawczej niektórych wybranych ujęć funkcji handlu wynika, że nie ma powszechnie obowiązującego jednego schematu tych funkcji. Sposób ich określania (nazywania) oraz zakres czynności, jakie wchodzi w skład poszczególnych funkcji jest zróżnicowany w zależności od stopnia zrównoważenia rynku oraz od przyjętego systemu kierowania gospodarką (w tym także handlem). Pewne funkcje wraz z podstawowym zakresem czynności mają jednak charakter trwałe, a potrzeba ich realizowania wynika z obiektywnych, stale występujących rozbieżności między sferą produkcji a konsumpcji, uzasadniając tym samym istnienie handlu jako wyspecjalizowanego pośrednika w obrocie towarowym.

FUNCTIONS OF TRADE - A COMPARATIVE VIEW

S u m m a r y

The subject matter of the article is a comparative analysis of selected approaches to the nature and functions of trade, published in Polish and German literature over the last decades. The basis for distinguishing those functions are the existing objective discrepancies between demand and supply or between the "types of activity" resulting from the position taken by trade between the production and consumption spheres. A point of reference for the analysis is the theory of trade, formulated in the Poznań circle by Professor Zb. Zakrzewski.

Comparing various approaches to the functions of trade, the author distinguishes three groups of such functions: functions connected with commodity, functions connected with showing discrepancies in time and space and the remaining functions.